

عنوان مقاله: صلاحیت حرفه ای معلمان در دوره ابتدایی

نفیسه بابایی کچوئی^۱

^۱ کارشناسی، روانشناسی، دانشگاه پیام نور باغبهاران، ایران

آموزگار، اداره آموزش و پرورش شهرستان چرمهین، آموزشگاه شهید یعقوبی

nfyshbabayy232@gmail.com

شماره تماس: ۰۹۳۰۰۰۲۸۵۱۱

چکیده:

معلم اساسی ترین عنصر در نظام آموزش و پرورش محسوب می شود و میزان صلاحیت حرفه ای، کارآمدی، علاقه مندی و تسلط حرفه ای او در کیفیت فرایند یاددهی - یادگیری اثری تعیین کننده دارد. هدف از پژوهش حاضر بررسی صلاحیت های معلمان ابتدایی است. به این منظور، جست و جوی پایگاههای الکترونیکی با استفاده از کلمات فارسی با هدف استخراج پژوهشهای مربوط به سنجش صلاحیت های حرفه ای معلمان انجام می شود. صلاحیت معلمان در چهار بعد دانشی، نگرشی، مهارتی، ارزشی و شخصیتی، اخلاقی دسته بندی می شود. همچنین، یکی از وظایف زیرنظام تربیت معلم و تأمین منابع انسانی، استقرار سازوکارهای لازم برای رشد شایستگی های پایه و شایستگی های ویژه در جهت هویت حرفه ای مربیان (دانش تخصصی و دانش و مهارت تربیتی مربیان) ذکر شده است. شایستگی ها و مهارت های معلمان در کارآمد بودن آنان و تحقق اهداف نظام آموزش و پرورش نقش اساسی دارند. فقدان مدل صلاحیت های حرفه ای ضروری معلمان ابتدایی در ایران محقق را بر آن داشت تا به طراحی مدل صلاحیت حرفه ای معلمان ابتدایی در ایران اقدام نماید. صلاحیت های حرفه ای معلمی که طبق تعاریف ارائه شده مجموعه شناخت ها، گرایش ها و مهارت هایی است که معلم با کسب آن ها می تواند در جریان تعلیم و تربیت به پرورش جسمی، عقلی، عاطفی، اجتماعی و معنوی فراگیران کمک کند؛ به ویژه در دوران حاضر، مهارت ها و شایستگی هایی است که به معلمان کمک می کند تا در فرآیند یاددهی و یادگیری به دانش آموزان خود، به اهداف اصلی نظام آموزشی که تربیت نیروی انسانی آگاه و متخصص است، دست یابند. کلید واژه: معلمان، صلاحیت حرفه ای، مهارت ها، اخلاقی اعتقادی

در حال حاضر، جامعه انتظار دارد که مدارس و معلمان به گونه ای اثربخش، با دانش آموزان برخورد کنند، نسبت به موضوعات فرهنگ و جنسیت حساس باشند، همزیستی و به هم پیوستگی اجتماعی را تقویت کنند، به شکلی مؤثر نسبت به دانش آموزان نابرخوردار و دانش آموزان دارای مسائل یادگیری یا رفتاری، واکنش نشان دهند، از فناوری های نو استفاده کنند

مقدمه:

شایستگی های اعتقادی، اخلاقی، حرفه ای و تخصصی مربیان از طریق تغییر در معرفت، میل، اراده، عمل و تکرار عمل تا سطح تکوین صفات و هویت حرفه ای حاصل می شود. از آنجا که بر اساس یافته های فلسفه تربیت، هویت لایه ها و ابعاد گوناگون دارد، در بحث تربیت معلم نیز با تأکید بر تعمیق هویت مربیان در ابعاد فردی، انسانی، اسلامی و ایرانی، باید بر تکوین همه مؤلفه های هویت حرفه ای - اخلاق و تعهد حرفه ای، دانش تخصصی، دانش تربیتی، و مهارت های تربیتی ایشان به صورت یکپارچه برنامه ریزی کرد. همچنین، یکی از وظایف زیرنظام تربیت معلم و تأمین منابع انسانی، استقرار سازوکارهای لازم برای رشد شایستگی های پایه و شایستگی های ویژه در جهت هویت حرفه ای مربیان (دانش تخصصی و دانش و مهارت تربیتی مربیان) ذکر شده است.

در سند طراحی کلان (معماری) برنامه درسی تربیت معلم (۱۳۹۵) هم راستا با سند مبانی نظری تحول بنیادین (۱۳۹۰) شایستگی به عنوان مجموعه ای ترکیبی از صفات، توانمندی ها و مهارت های ناظر به همه جنبه های هویت تعریف شده و ویژگی هایی به این شرح برای آن ذکر شده اند:

- ناظر به توصیف عمل یادگیری در صورت های متفاوت آن است؛

- تلفیق حیطه ها و سطوح یادگیری (حوزه ها) را با خود دارد؛

- از وحدت و یکپارچگی در سطوح گوناگون یادگیری برخوردار است؛

- انعطاف پذیر و پویاست؛

- نسبت به ویژگی ها و مشخصه های فردی پذیراست

بیان مسئله و تعاریف

نظام آموزش و پرورش از مهمترین راههای توسعه منابع انسانی است که با عملکرد مطلوب باعث بهبود رشد و پیشرفت جامعه از جنبه های گوناگون می شود. معلم از ارکان مهم نظام آموزش و پرورش است که در کارآمدی این نظام سهمی اساسی دارد. در جامعه امروز بیش از پیش بر کیفیت آموزش تمرکز شده است و اصلاح های صورت گرفته در برنامه درسی بر پرورش مهارت های فراگیران، یادگیری ونحوه یادگرفتن، توسعه برنامه درسی و استفاده از راهبردهای متنوع تدریس تأکید داشته اند که دربرگیرنده دلالت هایی بر نقش و وظیفه های در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش (۱۳۹۰) معلم (مربی) هدایت کننده و اسوه های امین و بصیر در فرایند تعلیم و تربیت و نیز مؤثرترین عنصر در تحقق مأموریت های نظام تعلیم و تربیت رسمی و عمومی توصیف شده است. طبق آن، شایستگی های وی عبارت اند از: صفات، توانمندیها و مهارت های فردی و جمعی ناظر به همه جنبه های هویت (عقلانی، عاطفی، ارادی و عملی) و نیز تمام مؤلفه های جامعه بر اساس نظام معیار اسلامی که متریان برای دستیابی به مراتب حیات طیبیه برای درک موقعیت خود و دیگران و عمل فردی و جمعی برای بهبود مستمر آن باید همه را کسب کنند. همچنین در مبانی نظری سند تحول رشد یافته، دلسوز و خیرخواهی توصیف بنیادین آموزش

و پرورش، مربیان مجموعه‌ای از افراد نسبتاً شده اند که به لحاظ کسب شایستگی‌های فردی و جمعی و تحقق مراتب چشمگیر از حیات طیبه در وجود خویش مسئولیت سنگین کمک به هدایت دیگران و زمینه سازی برای رشد و تحول وجودی افراد دیگر را در راستای شکلگیری و پیشرفت مداوم جامعه صالح بر عهده گرفته اند (مبانی نظری سند تحول بنیادین)

، تأکید و توجه اسناد بالادستی بر تأثیر معلم و شایستگیهای او داللت بر آن دارد که معلم اساسی ترین عنصر در نظام آموزش و پرورش است که الگو، مربی و راهنمای دانش آموزان و هدایت کننده فرایند تعلیم و تربیت است و میزان صلاحیت حرفه ای، کارآمدی، علاقه مندی، تسلط حرفه ای و مطلع بودن وی تعیین کننده فرایند یاددهی - یادگیری است (رضایی، ۱۳۹۶).

مجموعه‌ای ترکیبی و توصیفی است از برایندها، توانمندیها، مهارتها و بینشهای هویتی معلم که در روند آموزش و در بازخورد با موقعیت خود، دانشآموز، اولیا، همکاران، سیاستگذاران و جامعه برای بهبود مستمر برونداد آموزشی (ناظر بر پیشرفت تربیتی تحصیلی دانشآموزان) بر اساس «نظام معیار اسلامی» آشکار میشود. جلوه ارزیابی آن نیز ناگزیر چهار بُعد دانش، مهارت، نگرش و تعهد محصور است

«حوزه»

مجموعه‌ای ترکیبی از توصیف (پیچیده، درهمتنیده و پویا) صلاحیتهای ناظر بر حوزه های محوری از موقعیتهای آموزشی در برگیرنده، ساحتهای آموزشی است که شامل صلاحیتهای عمومی، حوزه صلاحیتهای تربیتی، حوزه صلاحیتهای موضوعی، حوزه صلاحیتهای اجتماعی-فرهنگی، معنوی و دینی در چشماندازهای محلی، استانی، ملی، منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای است

«ساحت معلمی»

مجموعه ای توصیفی از برایندها همگن حوزه‌های صلاحیت معلمی است که همه ابعاد صلاحیت حرفه‌ای معلمی در تراز جمهوری اسلامی ایران را در بر میگیرد و شامل: برنامه ریزی و آماده سازی برای آموزش برنامه ریزی و طراحی برای یادگیری، مسئولیت سازمانی و توسعه حرفه ای، اجتماعی و فعالیت فرهنگی

الگویی معیار برای تعیین شاخصهای صلاحیت حرفه‌ای معلمی ارائه دهد؛ الگویی که باتوجه به مطالبات، نظریات و ملاحظات بومی نظام آموزشی مان تهیه شود و همچنین با استانداردها و دستاوردهای نظری و عملی در سطح بین الملل سازگار باشد. بررسی آثار اندیشمندان مسلمان نشان از نگاه ویژه آنان به مقوله معلم و تربیت معلم دارد. در آثاری کهن از بزرگانی همچون ابن سینا، فارابی، ابن مسکویه، غزالی، طوسی و ابن خلدون، معلم اعتبار پرستش الهی است؛ آموزگار پرده (واسطه) میان پروردگار و بنده است.

شایستگی معلمی کردن (معلم حرفه‌ای)

به عنوان یک پدیده واحد و شایستگی محوری، متشکل از دو نوع شایستگی‌های کلیدی و اساسی ذکر شده است.
شایستگی‌های کلیدی عبارت‌اند از

- شایستگی‌های معطوف به دانش موضوعی؛

- شایستگی‌های معطوف به دانش تربیتی؛

- شایستگی‌های معطوف به عمل تربیتی موضوعی؛

.. شایستگی‌های معطوف به دانش عمومی

در واقع، در این سند چهار بعد کلیدی، یازده شایستگی، و چهارده بعد اساسی برای شایستگی ذکر شده‌اند (ص ۲۴)

اگرچه مراجعه به منابع داخلی و خارجی پیرامون صلاحیت‌های حرفه‌ای معلمان و نیز استانداردهای حرفه‌ای تهیه شده - توسط مراکز و مؤسسات خارج از کشور نشان می‌دهد دسته‌بندی‌های متفاوتی از شایستگی‌های معلمان ارائه شده‌اند، اما با توجه به عمده تعریف‌هایی که از واژه صلاحیت مطرح شده‌اند و به استناد آنکه در بیشتر موارد صلاحیت به عنوان مجموعه‌ای از ویژگی‌ها، دانش‌ها و توانایی‌ها تعریف شده است، طیف گسترده شایستگی‌هایی که معلمان باید از آن‌ها برخوردار باشند، به شرح زیر طبقه‌بندی می‌شود

الف) صفات، ویژگی‌های شخصیتی، نگرش‌ها و عقاید

به معنای صفت، متغیر کیفی، خصلت و ویژگی ذکر شده است. صفات «attribute» در واژه‌نامه فلسفه و علوم اجتماعی، و به ویژه صفات حرفه‌ای، ویژگی‌هایی را ترسیم می‌کنند که به عنوان ویژگی‌های ضروری برای تدریس اثربخش، قابل شناسایی و معرفی هستند. این صفات اطمینان می‌دهند که معلمان برای چالش‌ها، نیازها و الزامات تدریس آماده‌اند. این صفات شیوه کار و همکاری معلمان با دانش آموزان، والدین و دیگران را توصیف می‌کنند. صفات حرفه‌ای شالوده و بنیان ارزش‌ها، باورها و مهارت‌ها را برای تصمیم‌ها و اقداماتی که معلمان در کار روزانه خود اتخاذ می‌کنند، فراهم می‌سازند. صفات در مجموع نگرش‌ها و رفتارهایی را توضیح می‌دهند که معلمان می‌توانند از طریق آن‌ها توانایی خود را برای تسهیل یادگیری دانش آموزان به نمایش بگذارند

ویژگی‌های شخصیتی به نقش حرفه‌ای معلم مربوط می‌شود که می‌تواند از طریق آموزش پیش از خدمت و کارآموزی مداوم رشد و توسعه یابد. مطالعات نشان داده‌اند، ویژگی‌هایی از قبیل انعطاف‌پذیری، شوخ طبعی، بی طرفی، شکیبایی، شور و اشتیاق، خلاقیت، توجه و علاقه به دانش آموزان، همگی به اثربخشی معلمان کمک می‌کنند به نقل از لیاکوپولو (۲۰۱۱: ۶۷)

دانش‌ها

این دسته از شایستگی‌ها شامل آن چیزی می‌شود که معلمان می‌دانند یا باید بدانند. در استانداردهای حرفه‌ای استرالیا برای معلمان شایستگی‌های مورد انتظار در حیطه دانش حرفه‌ای به این شرح بیان شده‌اند: «از مجموعه‌ای از دانش و پژوهش حرفه‌ای کمک می‌گیرند تا در بافت‌های آموزشی خود به نیازهای دانش آموزان خویش پاسخ دهند. آن‌ها دانش آموزان خود را به خوبی می‌شناسند و این شناخت شامل آگاهی از پیش زمینه‌های متفاوت زبانی، فرهنگی و مذهبی دانش آموزان می‌شود. آن‌ها می‌دانند تجربه‌هایی که دانش آموزان با خود به کلاس درس می‌آورند، چگونه یادگیری آن‌ها را تحت تأثیر قرار می‌دهد. نیز می‌دانند چطور درس‌های خود را سازمان دهند تا به رشد جسمی، اجتماعی و فکری و نیز شناخت ویژگی‌های دانش آموزان دست یابند.

بر اساس یافته ها، درمجموع معلمان در بُعد دانشی در سطح متوسطی قرار داشتند. همچنین در بُعد مهارتی ازجمله مدیریت کلاس، برنامه ریزی و سازماندهی فرصت های یادگیری، روش های تدریس فعال و اجزای تدریس ازجمله ارزشیابی و نیز کاربرد فناوری در فرایند یاددهی یادگیری پایین تر از متوسط قرار داشتند. اما در بُعد نگرشی/ارزشی و همچنین در بُعد شخصیتی/اخلاقی در سطح بالاتر از متوسط بودند. با توجه به نتایج مطالعه حاضر، به توسعه و ارتقای صلاحیت های حرفه ای معلمان با برنامه ریزی نظام مند و مبتنی بر اسناد تحولی و پژوهش های علمی احساس نیاز می شود

صلاحیت معلمان در جامعه

در هر جامعه ای، معلمان دارای نقشی ارزنده و پراهمیت هستند؛ چرا که رسالت تعلیم و تربیت نسل آینده کشور را عهده دار می باشند. صلاحیت های حرفه ای معلمی به ویژه در دوران حاضر، آن دسته از مهارت ها و شایستگی هایی است که به معلمان کمک میکند تا در فرآیند یاددهی و یادگیری به دانش آموزان خود، به اهداف اصلی نظام آموزشی که تربیت نیروی انسانی آگاه و متخصص است، دست یابند.

در چند دهه اخیر پیشرفت ها و موفقیت های علمی قابل توجهی در پرتو سرمایه گذاری در تعلیم و تربیت و توجه فزاینده به اهمیت و جایگاه آن صورت گرفته است. و از این طریق بسیاری از کشورها از مرحله ی توسعه نیافتگی عبور کرده و استانداردهای زندگی را به طور مداوم افزایش داده اند. از این رو توقع از آموزش و پرورش به عنوان یک دستگاه بستر ساز فرهنگ و دانش آفرین بیش از پیش توسعه یافته است. آموزش و پرورش به عنوان یک نهاد تربیتی یکی از ارکان مهم توسعه و پیشرفت جوامع بشری است و در آموزش و پرورش تغییر و تحول علمی و نوآوری مطلوب تحقق نمی یابد مگر این که تغییرات مناسب در تفکر و شیوه های کاری معلمان به عنوان کارکنان و کارشناسان یادگیری اثربخش، به وجود آید. اگر امروز از دهکده ی واحد جهانی سخن به میان می آید، اگر جهانی شدن و بومی ماندن یک پدیده ی استراتژیک اجتماعی تلقی می شود و اگر تعادل بین گسترش فوق العاده دانش و اطلاعات و افزایش ظرفیت جذب انسان ها بعنوان یک هدف اساسی انسانی جستجو می شود، همه و همه به کیفیت کارکردهای تعلیم و تربیت و چگونگی در هم آمیزی عناصر آن برای دستیابی به مقاصد برمی گردد.

اما از میان عناصر گوناگون تربیت که امکان سنجی دستیابی به اهداف آن را فراهم می سازد کدام یک از عناصر تاثیر گذارتر است ؟ اگر در یک مجموعه مفروض عناصر یک نظام تربیتی را مشتمل بر اهداف، محتواها، برنامه ها، روش ها، مراحل و مراتب اصول و مبانی قوانین و مقررات، فضا، تجهیزات مدیریت، ساختار افراد و کارگزاران تربیت تصور کنیم آیا می توان اولویت و ارجحیت خاصی برای آنان متصور شد؟ قدر مسلم پاسخ به این سؤال اگر منفی نباشد مستلزم دلایل و احتجاجات فلسفی و سازمانی خواهد بود. معلم خوب باید از یک الگوی شایستگی و اقتدار که شامل دانش حرفه ای (دانش نظری، تعهد و شایستگی عملی) یادگیری در طول عمر، دانش معلمی، ویژگی های اخلاقی، دانش مربوط به دانش آموزان، مشکلات یادگیری آن ها، دانش نظریه ها و راهبردهای آموزشی و دانش منابع آموزشی است؛ برخوردار گردد این الگوی شایستگی و اقتدار باید سه عامل مهم وجود دارد

الف) مقبولیت (تفوق علمی، صلاحیت حرفه ای، شخصیت قابل احترام، نظم در گفتار و رفتار، متانت و وقار، ادب در مناسبات اجتماعی، آراستگی ظاهری، احساس مسئولیت، تسلط بر خود، خودشناسی و خداشناسی، انصاف و عدل) را داشته باشد

ب) محبوبیت (دوست داشتنی و دل نشین باشد، دانش آموز خود را دوست داشته باشد، تفاوت های فردی آن ها را بشناسد، دارای صفای نفس و پاک از معایب باشد، فطرتی خدادادی و روح بلندی داشته باشد)

ج) موفقیت: از قوانین حاکم بر روح دانش آموزان خود که موضوع مباحث روانشناسی است آگاه باشد تا توانایی همدلی با آنان را بیابد، با تکنیک های آموزشی و تربیتی آشنا باشد و با استفاده از روش های صحیح آنان را به مقاصد مورد نظر راهنمایی کند تا بتواند در بین الگوهای گوناگون همچون الگوی گفتگویی، الگوی مسأله محور، الگوی لیبرال، الگوی شرطی سازی (باقری، ۱۳۸۹، ص ۵۷) خود را مطرح کند.

نتیجه گیری

پیرو سنت ارزیابی صلاحیت حرفه ای معلمی (تعلیمگرایی)، این الگو در هفت ساحت، سی و سه حوزه و یکصد و پنجاه و هشت شاخص معیار معرفی شده و با توجه به گستردگی و شمول این الگو اهم مباحث پیرامون این مدل به اختصار طرح شده است این الگو متناسب با نیازهای روزآمد شده سنجش معلمان، سیاستها و استانداردهای برجسته بومی و جهانی طرح شده است. به ویژه، روزآمدی این مدل در رویکرد به سنجش در هفت سیاست کلیدی چشمگیر است. معلمان دارای نقشی ارزنده و پراهمیت هستند؛ چرا که رسالت تعلیم و تربیت نسل آینده کشور را عهده دار می باشند. صلاحیت های حرفه ای معلمی به ویژه در دوران حاضر، آن دسته از مهارت ها و شایستگی هایی است که به معلمان کمک میکند تا در فرآیند یاددهی و یادگیری به دانش آموزان خود، به اهداف اصلی نظام آموزشی که تربیت نیروی انسانی آگاه و متخصص است، دست یابند.

منابع

- برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۱) پژوهش و برنامه ریزی آموزشی، وزارت آموزش و پرورش
- سند تحول بنیادین آموزش و پرورش (۱۳۹۰) وزارت آموزش و پرورش و شورای عالی انقلاب فرهنگی
- صلاحیت حرفه ای معلمان، ریحانه ملانوروزی، (۱۳۸۹)، نشر آوای نور،
- رضایت شغلی و حرفه ای معلمان، زهرا کرمی فرد، (۱۴۰۲)، نشر فراهنر
- صلاحیت حرف ای معلمان، مرضیه صباغ و ابراهیم رامشه، (۱۴۰۱)، نشر بید
- مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی و عمومی جمهوری اسلامی ایران، انتشارات سامان سنجش
- نویسنده: دکتر محمدعلی عزیزی، تاریخ چاپ: اول ۱۴۰۳
- خرمشاهی، بهاء الدین (۱۳۷۳). فرهنگ اصطلاحات فلسفه و علوم اجتماعی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

